

Düünden bugüne sosyal hizmetlerin altın kurumu vakıflar

Prof. Dr. Mehmet İpşirli

1945 yılında Kayseri'de dünyaya geldi. İlk ve orta tahsilini bu şehirde tamamladı. 1967 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden, 1970 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsünden mezun oldu. 1971-1976 yılları arasında Edinburgh Üniversitesinde doktorasını tamamladı. 1976 yılında mezun olduğu kürsüye dönüp 1999'a kadar görev yaptı. 1983 yılında doçent, 1988 yılında profesör oldu. 1983-2014 yılları arasında TDV İslam Ansiklopedisi Projesi'nde çalıştı. 1990 yılında ABD'de, 1991 yılında Londra'da arşiv ve kütüphanelerde araştırmalarda bulundu. 1994-1997 yılları arasında Kuala Lumpur'da International Institute of Islamic Thought and Civilization'da araştırmalar yaptı, dersler verdi. İpşirli, İstanbul Medipol Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde görev yapmaktadır.

Vakıf, "menfaati insanlara ait olmak üzere bir nesneyi (gayrimenkul-menkul) Allah'ın mülkü olarak saklamak" cümlesiyle tarif edilmiştir. Bu tanımlamada iki temel unsur bulunmaktadır: Birincisi herhangi bir ayırım yapılmaksızın topluma hizmet sunma; ikincisi ise Allah'ın mülkü olmak kavramıyla vakfedilen nesnenin her türlü müdahaleden korunarak devamlılığının sağlanmasıdır. Vakıf sistemi, geçmişte bu topraklarda çok büyük hizmetler ifa etmiş ancak bu hizmetlerin çok daha mükemmeline gelecekte gerçekleştirecek bir güç ve potansiyele sahip olan mucizevî bir kurumdur. Bu başarının sırrı ve teminatı ise Türk milletinin özünde ve benliğinde vakıf ruhu ve anlayışının yer etmiş olmasıdır.

9-10. yüzyıllarda İslam'ı din ve kimlik olarak benimseyen Türkler, vakıf kurumunu da kendi hayat tarzlarına çok uygun bularak her alanda vakfî kurum-sallaştırıp sihirli bir formül gibi kullanıp yaygınlaştırdılar. Milletimiz, vakfî insan sevgisinin, paylaşmanın, ötekini anlamının ve devlet-millet bütünleşmesinin sembol kurumu yapmıştır. Geçmişten güç ve ilham alan vakıf kurumunu iyi tanımalı, tanıtmalı ve işletmeliyiz. Bu kurum, dün olduğu gibi bugün ve bilhassa yarın için toplumsal refahın temel kurumu ve teminatı olabilir.

Topluma doğrudan dinî ve sosyal hizmetler sunan vakıflara tahsis edilen han, hamam, arasta, dükkan, ev, arazi ve nakit para gibi gelir kaynaklarıyla vakıflar; toplum hayatını kolaylaştıran, istihdam imkanları oluşturan kuruluşlar haline gelmiştir. Çağdaş devletlerde bütçenin arslan payını alan eğitim, sağlık, bayındırlık ve kültür alanları için Osmanlı'da devlet bütçesinden herhangi bir tahsisat ayrılmamış, bu hizmetler vakıflar yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çağdaş dünyada ve ülkemizde devletin küçültülmesi, sosyal devlet vasfını kazanması ve sivil toplum kuruluşlarının çoğalıp güçlenmesi herkes tarafından arzu edilmektedir. Fakat bu arzunun gerçekleştirilmesi pek mümkün olmamakta, çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Vakıf kurumu tarihi temelleri ile bu konuda gelecek için mükemmel bir çözümdür. Ancak bu hassas müesseseyi, geçmişte birçok örneği görülen yolsuzluklar ve ideolojik müdahalelerden korumak gerekir.

Tarihi Arka Plan

Vakıfları geleceğin güçlü kurumları haline getirmek için geçmişin tecrübesini, olumlu ve olumsuz tatbikatını bilmek gerekir. Tamamıyla topluma hizmet amaçlı bir sosyal kurum olan ve İslam dünyasında büyük rağbet gören vakıf kurumu, Selçuklu ve bilhassa Osmanlı'da devlet

siyaseti olarak sağlanan teşvikler ve muafiyetlerle müstesna bir gelişmeye mazhar olmuştur. Devletin büyümesine paralel olarak vakıflar da hukuki, içtimai, iktisadi, idari ve mimari açıdan çok yönlü gelişmeler kaydetmiştir. Külliye bu gelişmenin topluca görülebileceği en mükemmel örneklerdir.

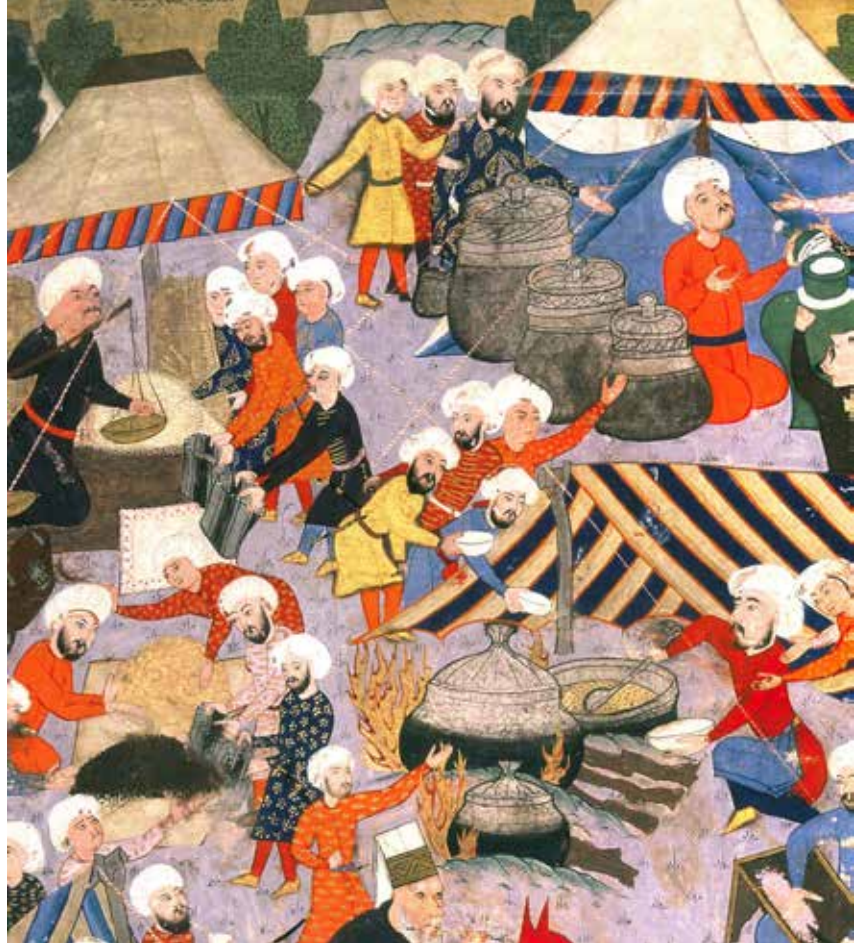
Vakfın menşei konusunda İslam öncesi Türk devletlerinden, Bizans'tan, Sasaniler'den alındığı şeklinde farklı görüşler ortaya atılmıştır. Hâkim görüşe göre; Kuran'ın sadaka, infak, inam, ihsan ve karz-ı hasen gibi toplumsal hayatta dengeyi ve huzuru sağlamayı amaçlayan ilke ve uygulamalardan doğan vakıf sistemi, Hz. Peygamber'in hadisleri ve uygulamalarıyla ilk örneklerini vermiştir. Nitekim hemen hemen bütün Osmanlı vakfiyelerinin giriş kısmındaki şu cümle dikkat çekmektedir: *"İnsan öldüğünde dünya ile irtibatı kesilir, amel defteri kapanır. Şu üç zümre müstesnadır: Sadaka-i câriye (devamlılık arz eden hayır) meydana getirenler, topluma faydalı ilimle uğraşanlar, kendisine dua eden hayırlı evlat yetiştirenler."* Çeşme, yol, köprü, hastane, cami, mektep vesaire yaptırımlar ile bunların sağlıklı ve kesintisiz şekilde dini ve toplumsal hizmet sunabilmesi için ev, dükkân, han hamam, arazi, nakit para vakfeden kimseler sadaka-i cariye meydana getirmiş olurlar.

Hız. Peygamber, düstür ittihaz edilen çığır açıcı bu hadis-i şerifiyle birlikte ilk uygulamayı da bizzat yerine getirmiş; Medine'de kendisine ait bir hurma bahçesini İslam'ın müdafaası için vakfettiği gibi Filistin'de Halilürrahman şehrinde Temim-i Dâri ve nesli için vakıf tesis etmiştir. Ayrıca her vesile ile sahabeye de bu yönde tavsiyeleri olmuştur. Nitekim Hız. Ömer'in çok değerli bir hurmalığı bulunduğu ve bunu en iyi ne şekilde değerlendirebileceğini sorması üzerine Hız. Peygamber, "İstersen geliri fakirlerle dağıtılmak üzere bu hurmalığın aslını vakfet" tavsiyesinde bulunmuş; Hız. Ömer de öyle yapmıştır. Hız. Ali'nin de benzer bir vakfının olduğu bilinmektedir.

İslam'ın başlangıcında vakfın tavsiye edilip böylesine rağbet görmesi ilk hukukçuları vakıf hukukunu incelemeye sevk etmiştir. İslam hukukçuları vakfın önemini ve toplum için faydasını kabul etmiş olmakla birlikte hukukî statüsü konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mesela Hanefi mezhebine bakıldığında mezhebin kurucusu Ebu Hanife ile iki değerli talebesi olan İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed farklı görüş ve içtihatlar ortaya koymuştur. Osmanlı dönemi hukukçuları, vakfın kalıcılığı ve dönülmezliği ilkesine sağlam vurgu yapan Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşlerini benimsemiştir.

Emeviler (661-750) ve Abbasiler (749-1258) döneminde vakıfların gerek sayı bakımından arttığına gerekse de hukuki ve idari statülerinin geliştiğine şahit olunmaktadır. Bilhassa Abbasiler zamanında devlet işlerinin görüldüğü divanlar arasında bir Divânü'l-ahbas (Divânü'l-evkaf)'ın mevcudiyeti vakıf meselelerinin en yüksek seviyede idare edildiğini göstermektedir. Abbasi merkezi otoritesinin parçalanmasıyla İran ve Maveraünnehir'de ortaya çıkan Samaniler (819-1005), Harzemşahlar ve Gazneliler (963-1186) gibi devletlerde vakıf müessesesinin her bakımdan gelişmelere mazhar olduğu görülmektedir. Moğol istilası vakıf kurumuna bir darbe vurmuş ancak kısa zamanda bu sarsıntı bertaraf edilmiştir.

Hatta Moğol kökenli İlhanlılar'dan (1256-1353) Ahmed Tegüder (1282-84) vakıfların gelişmesi ve ıslahı konusunda önemli çalışmalar yaptığı gibi Mahmud Gazan Han da (1295-1304) muazzam vakıflar tesis etmiş, bunlara zengin gelir kaynakları tahsis etmiştir. Memluklar

devrinde (1250-1517) de vakıflar sayıca ve tür olarak çok gelişti ve bu konuda hukuki ve idari müesseseler kuruldu.

Büyük Selçuklular ve bilhassa Türkiye Selçuklularında başta sultanlar, saray mensupları ve devlet adamları olmak üzere ileri gelenlerin tesis ettikleri vakıflar ve takip ettikleri vakıf siyaseti (teşvikler, muafiyetler) ülkenin imarı ve bilhassa Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çok önemli rol oynamıştır. Osmanlılar Anadolu'da idareyi devraldıklarında Anadolu büyük ölçüde alt yapısı tamamlanmış, baştanbaşa vakıf yoluyla kurulup hizmet veren camiler, medreseler, tekkeler, hanlar, hamamlar, köprüler ve kervansaraylarla imar edilmiş durumda idi. Nitekim Selçukluların Anadolu'da takip ettikleri siyaseti ve vakıflar yoluyla fethedilen yerlerin imarı usulünü Osmanlılar Balkanlar'da başarı ile sürdürmüşlerdir. Mesela Osmanlı döneminde sadece Bulgaristan'da 2 bin 356 cami-mescid, 142 medrese, 2 darülkurra, 273 mektep, 174 tekke-zaviye, 42 imaret, 116 han, 113 hamam-ılica-kaplıca, 27 türbe, 24 köprü, 5 kale, 16 kervansaray, 75 çeşme, 22 civarında ise su kemeri, sebil, saat kulesi, derşane, hastane, kütüphane, musalla vesaire olmak üzere toplam 3 bin 339 eser vakıf yoluyla meydana getirilmiştir.

Osmanlı döneminde vakıfların gelişmesinde en önemli husus, vakıfların bir

devlet politikası olarak çok yönlü teşvik edilmesidir. Padişahlar, valide sultanlar, şehzadeler, padişah hanımları ve kızları tarafından kurulan ve "evkaf-ı selatin" kavramıyla anılan vakıflar, mimari, iktisadi ve sosyal bakımdan en mükemmel ve kapsamlı vakıflardır. Hanedan-ı Âli Osman'ın bu davranışı; devlet adamları, varlıklı kimseler hatta orta sınıf için mükemmel bir örnek olmuş, vakıf teşkilinde kadını ve erkeği ile Osmanlı toplumu topyekûn yarış içerisinde olmuştur. Vakıfların devlet tarafından teşvikinin bir diğer unsuru da vakıflara tanınan vergi muafiyetleri ve ayrıcalıklardı. Vergi muafiyetleri vakıfları teşvikte çok önemli bir uygulamadır. Osmanlı'da çok yaygın olan bu hak, bugün de Bakanlar Kurulu kararıyla birçok vakfa tanınmış bulunmaktadır.

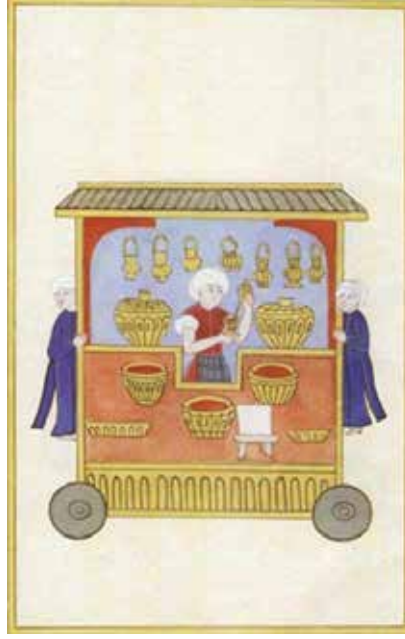
Kadınların Osmanlı toplumunda tesis ettikleri vakıflar konusunda sayısal bir örnek verilmesi yerinde olur. 16. asırda yapılan bir sayıma göre, 1453-1546 arasında İstanbul'da kurulmuş olan 2 bin 515 vakıftan 916'sı yani %36'sının hanımlar tarafından kurulmuş olması fevkalade önemli bir husustur. Bu durum, Osmanlı toplumunda hanımların hukuki ve mali yetkilerinin ne derecede güçlü ve geniş olduğunu göstermektedir. Osmanlı döneminde Halep'te ise bu nispet 16. asırda %36, 18. asırda %40,8'dir. Osmanlı'da hanımların kurduğu vakıflar üzerinde sayısal bir değerlendirme ya-

pan Prof. Gabriel Baer, kadının Avrupa dahil hiçbir toplumda böylesine sosyal ve ekonomik bir faaliyetin içinde olduğunun söylenemeyeceğini haklı olarak belirtmektedir.

Osmanlı sultanlarının tesis ettikleri vakıflar için “evkaf-ı selatin” denilmiştir. Sultan vakıflarında bulunan görevlilerin, burs verilen talebelerin, imaretinden yemek yiyen misafirlerin ve muhtaç kimselerin sayıları yüzlerle ifade edilmiştir. Sadece Süleymaniye Külliyesi'nin 1585-86 yılı bilançosuna göre, bu vakıftan maaş alan personel sayısı 936 kişidir. Bunlara yılda toplam 1milyon 237 bin 546 (%54,5) akçe ödenmektedir. Külliye'nin kiler ve diğer masrafları ise 1 milyon 486 bin 990 (%45,5) akçe olup toplam gider 2 milyon 724 bin 536 (%100) akçedir. Kiler için alınan ve miktarları tonlarla ifade edilen un, buğday, pirinç, yağ, bal, nişasta, kayısı, badem gibi ürünler ise iktisadî hayat için ayrı bir önem taşımaktadır.

Osmanlıda toplumun her kesimi tarafından vakıf kütüphaneleri kurulması çok yerleşmiş bir gelenektir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet, Fatih Külliyesi içindeki sekiz medresenin (Sahn-ı Seman) her birinde birer seminer kütüphanesi, Fatih Camii içinde ilim adamlarının ve bilhassa namaz vakitleri arasında isteyen herkesin yararlanacağı geniş bir halk kütüphanesi, ayrıca Topkapı Sarayı içerisinde İslam ve Hıristiyan dünyasının meşhur eserlerinden oluşan bir saray kütüphanesi kurmuş, ayrıca her bir kitaba kendi vakıf mührünü basmıştır. Bu gelenek aralıksız devam etmiş, 18. asırda 1. Mahmut tarafından Ayasofya Camii içinde (1740), Fatih Camii yanında (1742) ve Galatasaray içerisinde (1754) üç kütüphane tesis edilmiştir. Toplumun her kesiminin benzer şekilde vakıf kütüphanesi kurduğu görülmektedir. Bu vakıf kütüphanelerin 130 kadarı bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde toplanmıştır.

Vakıfların böylesine büyümesine ve gelişmesine rağmen alınan bazı tedbirler sayesinde, devletin kontrolü aksamadan devam etmiştir. Devlet, Budin'den Basra'ya, Cezayir'den Kırım'a uzanan geniş Osmanlı coğrafyasında sayıca fevkalade artan ve büyüyen vakıfları daima merkezi idarenin kontrolü altında tutmayı başarmıştır. Bu kontrolü iki önemli ve etkili uygulama ile gerçekleştirmiştir: İlk uygulamayla, vakıf kurucularının belirlediği şartlara göre tayin edilecek bütün görevlilere, Divan-ı Hümayun'dan pa-

dişah tuğrasıyla berat verilmesi esastı. Böylece başkent İstanbul'da bütün vakıf görevlilerinin kayıtları mevcuttu. Diğer uygulamayla göre de vakıfların yıllık muhasebe kayıtlarının, bölge kadıları tarafından onaylanması ve bir nüshasının da merkeze gönderilmesi gerekiyordu.

Vakfın oluşmasında; vâkıf (vakfı kuran), mevkuf (vakfedilen) ve vakfiye (vakıf senedi) temel unsurlardır. Vâkıfın iradesi ve şartları çok önemli görülmüştür. İslam hukukunda bu husus “şart-ı vâkıf nass-ı Bârî gibidir” yani “vakıf yapanın koyduğu şartlar Allah'ın emri gibidir.” cümlesiyle ifade edilmiştir. Vakıf kurucu, bütün şartlarını vakfiyesinde tek tek belirler. Vakfiyeyi kadı ve şahitler huzurunda ifade eder. Vakfiyenin mahkeme defterine kaydedilmesiyle birlikte vakıf, bir daha dönülmemek üzere kesinlik kazanırdı. Vakfiyenin orijinali vakıf kurucusuna verilirdi. Süleymaniye Vakfiyesi'ndeki “Ve cümle evkafın hâsılı ve harcı her yıl Divan-ı Âlî'de paşalar ve kadıaskerler ve defterdarlar ittifaklarıyla ve ma'rifetleriyle sultan-ı zamana arz oluna. Ol dahi şer'-i kavim ve şart-ı vâkıf ile âmil ola” ifadesi, bu açıdan çok anlamlıdır. Osmanlı döneminde vakıfların sayısı ve türü çok artmış, vakıflar her zümreye mal olmuştur. Dini, hukuki ve mali alanlardaki gelişmeler yanında, vakıfların yönetim ve denetimine kazandırılan etkin işlerlik fevkalade bir açılım ve gelişmedir. Vakıfların yönetiminde mütevellî (yönetici), nâzır (müfettiş), câbî (tahsildar) ve kadı (denetleyici) doğrudan söz sahibidir. Ancak vakıf muamelesi incelendiğinde; dolaylı olarak padişah, sadrazam, kazasker, şeyhülislam, defterdar vesairenin çeşitli safhalarda, vakfın idaresinde yetki sahibi olduğu görülmektedir. Vakıf personeli gördükleri işlere, verdikleri hizmetlere göre isimler almış olup, Türkçemizde bir kavram zenginliği oluşturmuştur. Ha-

tip, imam, müezzin, vâiz, reisül-huffaz, hâfız, devirhan, yasinhan, cüzhan, ihlashan, salavathan, na'than, mevlihan, mesnevihan, şiirhan, kayyim, ferraş, musallî, müsebbih, duâgu, mu'arrif, muvakkit, noktacı, sirâcî, hasırcı (hasırî), kandilci (kandilî), bevtab, pasban, türbedar, destârî, buhûrî, miftâhî, müderis, muid, danışmend, muallim, mektep halifesi, talebe, şeyh, nâzır, semâzen, hâfız-ı kütüp, kâtib-i kütüp, reisületibbâ, tabip, cerrah, kehhâl, tabbah-ı ilaç, emîn-i sarf, vekil-harc, emîn-i mahzen, kilardar, tabbah, merzâ hâdim (hasta bakıcı), imaret şeyhi, imaret nakibi, habbaz, hammal-i guşt (et hammalı), nakkad-ı kendüm (buğday arıtıcı), kâse-şû (bulaşıkçı), kâse-keş (garson), ahurî, arpa emini, hammal-ı hatab, kendüm-gûb (buğday döven), nakkad-ı erz (pirinç ayıklayan), aşşâb (Darüşşifa için, ot, kök ve çiçek toplayan), kennâs-ı helâ (tuvalet temizleyen), âbrizî, hâris-i bedesten, hâfız-ı tas, âb-keş (su çeken), meydan şeyhi, meydan ihtiyarı, havacı, korucu, duacı, gümrük memuru gibi... Bu zengin terminoloji, vakıfların hizmet alanının ne kadar geniş ve yaygın olduğunu göstermektedir.

Para vakıfları, Osmanlı döneminde büyük artış göstermiştir. Bu konu 16. asır ortalarında Şeyhülislam Ebussud Efendi ve Çivizade Efendi ile İmam Birgivi arasında görüş ayrılığına sebep olmuş, her iki taraf da vakıf tarihi, vakıf hukuku gibi konularda çok verimli bilimsel bir tartışmanın içine girmişler ve yazdıkları risalelerle görüşlerini ortaya koymuşlardır. Bu tartışmanın temelinde; devlet hizmetinde ağır sorumluluklar üstlenmiş, topluma çözüm üretmek mevkiinde olan ve halkı tefecilerden korumak isteyen bir şeyhülislam ile takva sahibi bir alimin anlayış farkı bulunmaktadır. Ancak para vakıflarında; mütevellilerin ellerinde birikmiş olan paraların işletilmesi konusunda köklü ve kalıcı çözüm üretilemeyip muâmele-i şer'iyye adı altında hep ara çözümlerle geçiştirilmiştir. Bu durum da toplumda daima bir tedirginlik kaynağı olmuştur (vakıflarda mütevellinin elinde biriken paraların %10-15 ile işletilmesi önemli ve tartışmalı bir konu olup bunun ilkeleri, uygulamada aldığı şekiller üzerine ciddi araştırmalar yapılmıştır). Osmanlı döneminde İstanbul'un davalarına bakan İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp kazalarına bağlı yirmi yedi mahkeme bulunuyordu. Bunlardan Evkaf-ı Humayun Müfettişliği ve İstanbul Evkaf Muhasibliği vakıf konularına bakıyordu.

Ayrıca İstanbul'un diğer mahkemelerinde de vakıf davaları ve meseleleri hiçbir zaman eksik olmazdı. Diğer Osmanlı şehirlerinde de durum aynıydı.

Vakıflarda Suiistimal ve Müdahale

Vakıf müessesesini yozlaştıran ve vakfa rağbeti azaltan iki felaket vardır. İlk felaket, yolsuzluktur. Allah'ın rızası gözetilerek ulvi duygularla kurulan ve külliyetli bütçelere sahip olan vakıflar, yolsuzluğa çok müsait kurumlardır. Hemen her devirde yolsuzluktan şikayet edilmiş, böylece birtakım tedbirler alınmış ise de bu durum, hiçbir zaman bütünüyle önlenememiştir. Nitekim tarihçi Selânikî, vakıf kurumlarında meydana gelen yolsuzlukları sert bir dille tenkit etmiştir. Selâtin Evkafı Nezaretinin, 1598 yılında Darüssaade Ağası Osman Ağa'ya verilmesiyle birlikte, sultanların vakıflarına ait gelirlerin suiistimal edildiğini söylemiştir. Ayrıca bu vakıfların yöneticilerinin rüşvet alınarak yılda iki-üç kere değiştirildiğini bildirmiştir. Bu tutum sonucunda zengin vakıfların adeta borçlu hale geldiğini ve imaretlerinde yemek pişirilemez duruma düştüğünü anlatmıştır. İkinci felaket ise ideolojik müdahaledir. Bunu önlemek ve müdahaleyi lanetlemek amacıyla vakfiye metinlerine çok ağır ifadeler konulmuştur: "... şol kimseki ibdal ve tebdiline say ve ihmâl ve tahviline kasd eyleye... Hak taâlanın ve meleklerinin ve cemî benî âdemîn laneti üzerine olsun..." (1430 tarihli Sultan II. Murad Vakfiyesi). Vakfiyelerde çok ağır ve etkili beddualar kullanılmış, bunlar uzun bir liste verilmiştir. Fevkalade zorunlu hallerde vakfa müdahale ve şartların değiştirilmesi, hukuk adamı olarak kadının takdiri ve padişahın onayı ile olmaktadır. Osmanlı'nın son dönemindeki bu nevi müdahalelerin çok yanlış sonuçlar doğurduğu ve böylece Osmanlı Devleti'nin son döneminde, özellikle de cumhuriyetin başlarında pek çok vakfın pervasızca satıldığı bilinmektedir. Tanzimat'a kadar birer sivil toplum kuruluşu (NGO) gibi yönetilirken 1826 yılında Evkaf-ı Humayun Nezaretine bağlanan vakıflar; geliri, gideri ve idaresiyle tamamen devlet kontrolüne alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu uygulamayı daha da katılaştırarak devam ettirmiştir. Dini temeli ve çağrışımı sebebiyle, 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulünde vakıf terimi terkedilerek metinde "tesis" kelimesi yer almış ve 1967'ye kadar tesis olarak kullanılmıştır. 41 yıl süren bu dönemde -hemen hemen tamamı 1950 sonrası olmak üzere- sadece 202

tesis (vakıf) kurulmuştur. 1967 yılında, hatadan dönülerek Medeni Kanun'daki tesis kelimesi çıkarılıp yeniden vakıf kelimesi kullanılmıştır. Bundan sonra 1976-2007 arasında, 40 yıl zarfında inanılmaz bir artışla 4 bin 500 vakıf kurulmuş, vakıf sayısı 25 kat artmıştır. Bu kelime değişikliği üzerinde durulması ve iyi değerlendirilmesi gereken bir husustur. Bu değişim rahmetli Vehbi Koç'un girişimleriyle gerçekleştiği için o sırada halk arasında "Vehbi Koç Kanunu" olarak anılmıştır.

Günümüz Türkiye'sinde dünya görüşleri, öncelikleri, hizmet alanları farklı ancak çok başarılı işler yapan vakıflar bulunmaktadır. Bu başarılı vakıfları görüp beğenen hayıresever insanlar, buralara önemli mali destekler sağlamakta ve gayrimenkuller vakfetmektedir. Eğitim ve bilim alanında faaliyet gösteren, farklı öncelikleri olan üç vakıf misal olarak verilebilir. İlim Yayma Vakfı: Millî ve manevî değerlere bağlı, çağının bilim, düşünce ve kültürüne vakıf, şahsiyetli nesiller yetiştirmek amacıyla 1952'de kurulan İlim Yayma Cemiyeti, hizmetlerini daha etkili ve geniş çapta sürdürmek; ihtilal ve sıkı yönetim dönemlerinde müdahalelerden kurtulmak için 1973 yılında İlim Yayma Vakfını kurmuştur. Cemiyet ve vakıf ilkeleri doğrultusunda, on binlerce çalışan ancak imkanları kısıtlı gence lisans ve lisans üstü eğitim için yurt içi ve yurt dışında burslar vermekte; yüzlerce öğrenci yurtları ve okullar yaptırarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Türk Eğitim Vakfı: Medeni Kanun'daki tesis teriminin vakıf olarak değiştirildiği 1967 yılında Vehbi Koç'un öncülüğünde kurulup, Atatürk ilkelerine bağlı, çağdaş, laik, demokrat gençler yetiştirmeyi ilke olarak benimsemiş olan bu vakıf; yetenekli, maddî imkanları sınırlı on binlerce gence yurt içi ve yurt dışında burslar vermiş ve Türk eğitim hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Dikkate değer, hayırlı işlere vesile olmuş Türkiye Diyanet Vakfı: 1977'de kurulan, içeride ve dışarıda binden fazla şubesi olan bu vakıf, Diyanet İşleri Başkanlığının verdiği hizmetleri desteklemek, öncelikle din alanı olmak üzere toplum için faydalı diğer sosyal hizmetleri yerine getirmeyi hedef olarak belirlemiştir. Başlıca faaliyetleri arasında; Hac ve Umre organizasyonu, yurt içi ve yurt dışında cami ve yurt inşası, kitap fuarları düzenleme, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) kurulması ve İslam Ansiklopedisi hazırlanması, üniversite kurulması, binlerce genç, yetenekli araştırmacıya yurt

içi ve dışındaki araştırmaları için burslar verilmesi bulunmaktadır. Vakıf, kurulduğu günden beri artan bir hızla faaliyetlerine devam etmektedir.

Sonuç olarak, İslam dünyasında çok rağbet gören vakıf müessesesi Osmanlı'da sağlanan teşvikler, kolaylıklar ve muafiyetlerle müstesna bir gelişmeye mazhar olmuştur. Bütünüyle bir sosyal hizmet kurumu olan vakıflar, geçmişin değil geleceğin de mucize kurumları olmaya adaydır. Eğer kıymeti bilinir, geçmişte yapılan hatalardan, kasıtlı ve ideolojik müdahalelerden kaçınılırsa bu milletin -misal olarak zikredilen üç vakfa benzer- binlerce başarılı vakıf kurumunu hayata geçireceğinden hiç şüphe yoktur. Böylece devletin mali bakımdan yerine getirmekte zorlandığı hizmet yükü hafifler; sosyal devlet, sosyal toplum olmada büyük başarılar elde edilmiş olur. Ayrıca insanımız "İnsanların hayırlısı insanlara faydalı olandır" düsturunun mutluluğunu yaşamış olur.

Kaynaklar

- Ahmet Uzunoğlu, "Diyanet Vakfı", *DİA*, c. 9, s. 460-464.
- Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.42, s. 479-486.
- E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri, Bulgaristan-Yunanistan-Amavutluk, IV, İstanbul 1982.*
- G. Baer, "Women and Waqf: An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546", *Studies in Islamic Society, Contributions in Memory of Gabriel Baer, ed. G. Warburgh-G. Gilbar, pp. 9-28. Haifa 1984.*
- H. B. Kunter, H. B. "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, I, s. 111-115, Ankara 1938.
- İ. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi, Kuruluşundan Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, Ankara 1988.*
- İbrahim Ateş, "Hayrî ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar", *Vakıflar Dergisi, Ankara.*
- J.E. Mandaville, *Usurious Piety: The cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire, JMES, X (1979) s. 289-308.*
- K. E. Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi, Ankara 1962.*
- M. İpşirli, "The Wakf its Development n History", *The Foundations of Turkey, Ed. Z. Baloğlu, İstanbul 1996, pp.32-39.*
- M. İpşirli, M. Tamimi, *The Muslim Pious Foundations and Real Estates in Palestine (Evkaf ve Emlâkû'l-Müslimîn fi Filistin), İstanbul 1982.*
- M. F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî tekâmülü", *Vakıflar Dergisi, II, s. 1-35. Ankara 1942.*
- Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Ankara 1995.*
- Ö. L. Barkan, - E.H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, s. XXX-XXXVIII, İstanbul 1970.*
- T. Özcan, *Osmanlı para vakıfları: Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.*
- Zehra Tayan, "Cumhuriyet Döneminde Tesisler (Vakıflar), 1926-1967", *Gazi Üniversitesi Y.L. Tezi, Ankara 2009.*